

A történelemtanítás megújításának lehetőségei

A Budapesten működő 8 osztályos gimnáziumok fejlesztési elképzelési és tapasztalatai

Abban, hogy történelemtanításunk tartalma és módszertani kultúrája átfogó megújításra szorul szinte mindenki egyetért. Ennek ellenére bizonyos tétováság tapasztalható a kívánt reformok elindításában és a változtatások irányainak kijelölésében egyaránt. Az Oktatási Törvénykoncepció és a Nemzeti Alaptanterv tervezete körül elhúzódó viták lassítják a konkrét fejlesztési munkák megkezdését is. Ebben a helyzetben felértékelődnek azok a fejlesztési elképzelések és tapasztalatok, amelyek a helyi fejlesztési lehetőségek szempontjából kivételes helyzetben lévő iskolákban gyűlnek össze. Ilyenek a 8 osztályos gimnáziumi programok szerint működő iskolák is, ahol önállóan, a gyakorló pedagógusok szakmai kompetenciájára támaszkodva dolgoznak ki új tantárgyfejlesztési koncepciókat, készítik el az ezekhez szükséges új taneszközöket, végül pedig a maguk gyakorlatban szerzett tapasztalatai alapján teszik meg a szükséges módosításokat. E helyi fejlesztési munkák a maguk által létrehozott konkrét eredmények mellett azzal is fontos szolgáltatást tehetnek, hogy informálják az országos programok készítőit arról, hogy az iskolákban dolgozó történelemtanárok milyen változtatásokat éreznek a legsürgősebbeknek és megvalósíthatóknak a történelemtanítás hatékonyságának a javítása érdekében. A maguk tapasztalatai alapján a lehetséges fejlesztési kudarcokat előidéző problémákra idejében felhívhatják a figyelmet. Arról nem beszélve, hogy akik tantervkészítőként, tankönyvkiadóként tantárgyfejlesztési munkákban vesznek részt, kiváló és felkészült szakmai bírálói lehetnek a mások által készített hasonló munkáknak is. Az ilyen típusú pedagógus-szakemberek számának a növekedése pedig elengedhetetlen egy plurális oktatási rendszer és egy tankönyvpiac működőképességéhez.

Mindezen megfontolások alapján úgy gondoltuk sokakat érdekelhet, hogy az utóbbi években elindított 8 osztályos gimnáziumokban fejlesztési lehetőségeket kapó történelemtanárok mit tekintettek problémáknak és ezekre milyen megoldásokat találtak. Felkérésünkre három budapesti 8 osztályos gimnáziumból (*Kempelen Farkas Kísérleti Gimnázium, Németh László Kísérleti Nyolcosztályos Gimnázium, ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskolája*) kaptunk beszámolót a maguk által kifejlesztett történelmi programokról. Közreadják azt a helyzetértékelést és azt a célrendszert, amely alapján a fejlesztő munkát megkezdték. Bemutatják a történelmi műveltséganyagra és a képességfejlesztésre vonatkozó elképzeléseiket, illetve a tananyagelrendezés évekre lebontott tervét. Végül a fejlesztési munkákkal kapcsolatos és a gyakorlati kipróbálás során szerzett tapasztalataikról is szót ejtenek.

Azt reméljük, hogy ezeknek a szakmai műhelymunkáknak a szélesebb körű megismerése termékeny vitákat indíthat el, kedvet adhat a máshol dolgozó pedagógusok-

nak is ahhoz, hogy önálló fejlesztési munkákra vállalkozzanak felhasználva hasonló körülmények között dolgozó kollégáik ötleteit és elképzeléseit is.

KOJANITZ LÁSZLÓ

Németh László Nyolcosztályos Gimnázium

I. Alapozás 150 óra Anyanyelv, mű- velődés, latin	II. Alapozás 150 óra Anyanyelv, mű- velődés, latin	III. Történelem 60 óra Őskor Ókor	IV. Történelem 60 óra Középkor (V-XV. sz.)
V. Történelem 90 óra Újkor (XVI-XVIII. sz.)	VI. Történelem 90 óra A világ és Magyar-or- szág története (XIX.)	VII. Történelem 120 óra Az I. világháborútól az ötvenes évek kö- zepéig	VIII. Történelem 150 óra A XX. sz. második fele

A Németh László Gimnáziumban több éves előkészítő és tervező munka után indult be 1989. szeptemberében a nyolcosztályos gimnáziumi képzés.

A történelem tantárgy tanítását az első és a második gimnáziumi évben úgynevezett alapozás előzte meg az anyanyelv és művelődés tantárgy valamint a latin nyelv segítségével heti 5-5 órában. Mindkettő mondákat, legendákat, a görög és a római mitológiát, a Bibliát és a szabadon választott történelmi olvasmányokat használja fel az életkornak megfelelően feldolgozva, mintegy a történelem iránti érdeklődést kedvezően motiválva.

A történelem tanterv összeállításánál – amely munkát iskolánk történelemtanári munkaközösségének tagjai és Göncöl Enikő tudományos munkatárs végeztek el – figyelembe vettük az iskola által kitűzött célokat.

Ezek a célok az alábbiakban foglalhatók össze:

- általánosan művelt, idegen nyelvet beszélő, minden értelmiségi pályára alkalmas fiatalokat nevelni;

- kialakítani bennük az önálló ismeretszerzés, az önművelés, a kreativitás, a problémaérzékenység, a társadalomban való eligazodás és kulturált életvitel képességét;

- a képességeket egyénre szabottan maximálisan kibontakoztatni, nem engedni elkallódní egyetlen tehetséget sem.

Az iskolakoncepció a célok elérése szempontjából a legfőbb eszközként a tanár-diák együttműködést jelöli meg, ahol a tanár nem csupán az ismeretek közvetítője és nem is a tudás egyedüli birtokosa, hanem egy olyan tanulási folyamat irányítója, amelyben nagy szerep jut a tanulói öntevékenységnek.

Ezeknek a normáknak megfelelő program elgondolásához szükség volt néhány fogalom pontosítására, illetve kérdés megválaszolására.

- Mit tekintünk ma Magyarországon általános műveltségnek, s hogyan jelöljük ki ennek határait?

- Melyek az értelmiségi lét legalapvetőbb ismérvei? Milyen minőségű tevékenységet tekintünk értelmiségi jellegűnek?

- Hogyan differenciáljuk a történelmet?

Az általunk adott válaszok csupán fogódzók a képzési feladatok pontosabb kijelö-

léséhez.

Az általános műveltségnek számítanak tárgyunk szempontjából azok az ismeretek, melyek a jelen társadalmában, a gazdaságban, a politikai és kulturális életben való eligazodást könnyítik meg. Az általános műveltségnek az értelmiség kultúraőrző szerepéből fakadó kiterjedése alatt a magyar és az európai múltra, illetve az emberiség egészének a történetére vonatkozó olyan ismereteket értjük, amelyek funkciója a nemzeti, Közép-Kelet-európai és globális azonosság tudat kialakítása, másrészt pedig egy olyan kommunikációs bázis létrehozása, amely az egyént a kultúraőrző és kultúráteremtő emberek köréhez kapcsolja.

Az értelmiségit a tájékoztatási rendszerek emberének tartjuk, amelyben komoly szerepe van a nyelvismeretnek.

Az értelmiségeiek gondolkozásának és nyelvhasználatának elvont elméleti, gondolati szintje a társadalmi átlagnál magasabb. Ez teszi alkalmassá őket különböző forrásokból származó újszerű információk önálló befogadására, feldolgozására, és másfajta jelrendszerbe való átültetésére.

Az értelmiség képes a tapasztalt jelenségekkel kapcsolatban kérdéseket feltenni, okokat feltárni, következtetéseket levonni, önálló véleményt alkotni, de van benne nyitottság arra is, hogy indokolt esetben az ellenérveket elfogadja és korrigálja saját véleményét. Az értelmiség tudásának legfontosabb ismerve a dolgok közötti eligazodáshoz a szükségsszerű és minőségű ismeret birtoklása. A történelem esetében ez összefüggések és szabályszerűségek, fejlődéssorok, tények ismeretét jelenti. Ezek segítik tájékozódását a forrásokban, kézikönyvekben és a szakirodalomban.

Az értelmiség tudásának másik tartalmi vonása abból a vezető szerepből kellene, hogy fakadjon, amit ez a szociológiai csoport a társadalom életében betölt. Ahhoz, hogy ezt a feladatát minél inkább a közösség javára legyen képes ellátni, olyan ismeretekkel kell rendelkeznie, amelyek képessé teszik a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális jelenségek differenciált befogadására, megalapozzák a szociális érzékenységet. Ebben játszhat fontos szerepet a gimnáziumi történelemtanítás.

A történelemben szerepe van a név szerint ismeretlen emberen kívül a személyiségnek – legyen az politikus vagy hadvezér; a társadalmi és politikai csoportoknak; de a forradalmak és háborúk mellett a mindennapi életre, a békés korszakokban zajló felhalmozódásra is súlyt kell fektetni, csak úgy, mint a kétköznapis élettől különváló művészetre, vagy tudományra.

Ezek alapján dolgoztuk ki a nyolcosztályos gimnázium történelem tananyagát. Kronologikusan, de csak egyszer tanítjuk végig az emberiség és a magyar nép történelmét. Az összeállított ismeretanyagot sokszínűbbé tettük: a forráselemzésre, életmódtörténetre, kultúrtörténetre, egyháztörténetre, intézménytörténetre, és körünk nagy problémáira, – mint pl. a környezetszennyezés – több időt szánunk.

A nyolcaskor osztályban heti 5 órát (évi 150 órát) fordítunk a rövid XX. sz. második felének tárgyalására, és a gazdaságföldrajzi ismeretek elsajátítására.

Tematikus tervezésünkbe beépítettük az iskolánkban meglévő taneszköztárat is. Ezek: életmódtörténeti diasorozatok: Képek az emberek életéből I-II-III-IV., transzparensek a történelem oktatásához, és a videófilmek. A jól felszerelt iskolai könyvtárunk gazdag könyvanyagára is jól építhetünk.

Az 1991. év szeptemberében kezdődött el a történelem tanítása és tanulása a Németh László Gimnázium nyolcosztályos gimnáziumának a 3/a osztályában. A tankönyvet Göncöl Enikő írta, felhasználva a történelem munkaközösség által megfogalmazott célokat és az elsajátítandó ismereteket. A tankönyv az anyagrészek külső elrendezésében is a kívánalmaknak megfelelően készült el: a szövegrészek, a források és a szemléltető anyag elhelyezése szellős, a források más betűtípussal nyomódtak, a szemléltető ábrák és képek alatt magyarázatok segítik az ismeretszer-

zést. A tankönyv nemcsak hasznos ismereteket tartalmaz, hanem külsejében is szép, stílusa az életkornak megfelelő, a tanulók szívesen és sokszor veszik a kezükbe. Ez a tankönyv méltán az egyik legfontosabb eszköze a megismerő és gondolkodtató történelemtanításnak.

Az iskolánkba járó nyolcosztályos gimnazisták az átlagnál jobb képességűek, memóriájuk kitűnő, sokat olvasnak a tananyaghoz, lehet számítani fantáziájukra, a tanórán más módszerek alkalmazását kívánja meg a velük való foglalkozás, mint a hagyományos négy évfolyamon tanuló gimnazistáknál. Például a "Krétai civilizáció" című tananyag tanításakor az "Ókori Hellász" című videófilm Krétára vonatkozó felvételeivel kezdtem az órát. Láthatták e civilizáció építészeti remekeit, freskóit, hírlasztikáit. Ezután vizsgáltuk meg közösen, hogy mik az okai ennek a finom ízlésnek, földi javakban dúskáló fényűzésnek? Falitérképen tájékozódunk Kréta természeti viszonyairól, s a tankönyv térképét, szemléltető rajzait, képeit elemezve beszéltük meg az i. e. III. évezredben élő nép életmódját.

"Az asszír birodalom" tárgyalásakor az "Asszír győzelmi feliratok" tankönyvi forrásanyag elemzéséből indultunk ki. Ebben azt vizsgáltuk, mi az oka az asszírok gyors hódításának? Ezután néztük meg, hol éltek, és milyen volt ez a nép? A fegyvereiket bemutató tankönyvi rajzokat össze tudtuk hasonlítani a sumérok, az egyiptomiak és a tengeri népek fegyvereivel. Ezt követően térünk át az atlasz segítségével a birodalom földrajzi elhelyezkedésére, a fővárosok tárgyalására, Assurbanipal könyvtárára, végül az órát a birodalom felbomlásával zártuk.

Az óbabilóniai birodalom legjelentősebb uralkodóját Hammurapit a tankönyvi szoborportré vizsgálatával és az uralkodó magának adott címeinek elolvasásával próbáltuk megismerni. Megállapítottuk a címekből, hogy gazdasági és katonai téren érzi felelős uralkodónak magát. Utána elemeztük a Hammurapit törvénykönyvéből a tankönyvben szereplő részleteket. Rendkívül ügyesen elemeztek, egészen a részletekig menően jöttek rá összefüggésekre, új ismeretekre.

Életkoruk és értelmi képességeik miatt ezeknek az érdeklődő nyolcosztályos gimnazistáknak úgy lehet felkelteni az érdeklődését az órán tárgyalandó téma iránt, hogy az új anyagból a legmarkánsabb ismerettel kezdem az ismeretszerzést. E köré csoportosítva jelennek meg az egyéb szükséges információk lehetőleg minél többfajta pedagógiai eszköz felhasználásával.

A tanulók tudásáról elsősorban a tanulói feleletekből győződünk meg. A tanulóknak a tanár által feltett kérdésre összefüggően, logikus elrendezésben, szép magyarsággal kell kifejtenie a válaszát. Rendszeresen írnak a kis diákok egész órás dolgozatokat is. Ezek az esszé kérdéseken kívül fogalommagyarázatokat, évszámok ismeretét, topográfiai tájékozódást, összehasonlításokat kérnek számon.

A gimnáziumi tanulmányaik során háromszor tesznek év végi záróvizsgát tanulóink. Először a harmadik évfolyam végén az egész éves anyagból, ötödik évfolyam végén a negyedik és ötödik év anyagából, és a hetedik gimnáziumi év végén a hatodik és a hetedik évfolyam anyagából. A gimnáziumi történelmi tanulmányokra a koronát az érettségi vizsga teszi fel.

A harmadik évfolyam vizsgakövetelményei tartalmazzák a következő képességekövetelményeket: korabeli írott és képi forrás felismerése, bemutatása és leírása, több különböző forrásból származó ismeretek szintetizálása. Egy téma, szóbeli kifejtése, pl. "Az ókori keleti társadalmak kultúrája" vagy "Milyen írást használtak az első civilizációk?"; "Melyik nép hozott először létre államot?" stb. Ez utóbbi kérdésre készülhet el önállóan – nem órai anyagól is.

Végül egy téma írásbeli kifejtése nem órai anyagból, hanem házi dolgozat formájában. Tehát a vizsga két részből áll, egy otthoni házi dolgozattól, amit a szóbeli elől adnak be a szaktanárnak a tanulók, és egy több tanár előtt történő szóbeli feleletből.

A vizsgán a következő ismeretrendszert lehet számonkérni: topográfiai ismeretek, neveket, évszámokat, eseménysorok, fogalmak, definíciók.

Legalacsonyabb szint az egyszerű lexikai tudás, ennél magasabb a fogalmak, kategóriák helyes használata, végül a legmagasabb szint az összefüggések feltárása és bemutatása.

A vizsgakövetelményeknek csak úgy tudnak eleget tenni a tanulók, ha a tankönyvben lévő tananyagot elsajátítják, a füzetben vezetett tanórai összefüggéseket tartalmazó vázlatokat megtanulják, a történelmi atlaszt rendszeresen használják, ezen kívül rendelkeznek a görög és a római mondák könyvével. Mindenkinek kell találkoznia a vizsgált korszakban játszódó egy-egy történelmi regénnyel és néhány egyénileg feldolgozandó szakkönyvvel. Mivel csak 1991. őszétől folyik a nyolcosztályos gimnáziumban történelemoktatás, ezért nem beszélhetünk lezárt koncepcióról. Változó világunk állandóan megköveteli a tanártól annak felülvizsgálatát, hogy mit tanít és hogyan! De a tanárnak arra is fokozottan kell figyelnie, hogy tanulói érdeklődését az elkövetkezendő öt évben is töretlenül fenn tudja tartani.

A fentiekben vázolt elképzelésekkel kívánjuk elősegíteni a tanulók színvonalasabb felkészítését, a történelmi összefüggések megértését és egy európai stílusú gondolkozási mód kialakítását.

SZOKODY SÁNDORNÉ

Az ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskolája

I. Társadalmi ismeretek 66 óra A falu A város	II. Társadalmi ismeretek 66 óra Európa kapcsolata más civilizációkkal	III. Történelem 66 óra Őskor Ókor	IV. Történelem 66 óra Középkor (V-XV. sz.)
V. Történelem 66 óra Az újkor kezdetei (XVI-XVII. sz.)	VI. Történelem 99 óra Az újkor kiteljesedése (XVIII-XIX sz.)	VII. Történelem 99 óra A modern világ kialakulása (1870-1939.)	VIII. Történelem 99 óra Mai világunk

Történelem I-II. osztály

A történelem tanítására szánt óraszámot szeretnénk megtartani, olyan módon, hogy a kronologikus történelem oktatás 3-8. osztályban folya, míg az 1-2. osztályban egy *új tantárgyat* szeretnénk bevezetni, heti 2 órában.

– Az új tárgyat – jobb híján *társadalmi ismereteknek* nevezzük – indokolja az 1980-ban készült nemzetközi felmérés, mely a magyar tanulók esetében legalacsonyabb szintőnek az olvasásmegértést és a szóbeli kifejezőkészséget tartotta. Ezek pedig a történelem tanításához nélkülözhetetlenek.

– Tárgyunknak alapozó, előkészítő szerepet szánunk a 3. osztálytól meginduló történelemtanításban.

– Célunk az alapvető, a további tanuláshoz szükséges készségek fejlesztése, illetve kialakítása, ezért nagy teret szánunk az ajánlott, fakultatív olvasmányoknak, szemelvényeknek, múzeumi óráknak. Önálló tanulási munkára, "kutatásra" építünk be szeretnénk vezetni a mai magyar oktatásban szinte egyáltalán nem szereplő

tanulói "project"-eket. A cél, hogy a 10-11 éves gyerekek könyvtárba járjon, anyagot gyűjtsön, forgassa a lexikonokat, alkotó tevékenységet végezzen.

- Szeretnénk együttműködni a néprajzi alapismeretek, kézművesség tárggyal, mely segíthetné programunkat a maga manualitást és kreativitást igénylő lehetőségeivel (fazekasság, szövési technikák, ételek készítése stb.).

- Olyan ismereteket szeretnénk tanulóinkkal közölni melyek az életmód, a szociológia, a néprajz, a technikatörténet tárgykörébe tartoznak, de a később tanult történelmi folyamatokhoz is nélkülözhetetlenek.

- Szeretnénk a népszerű formában tudományos ismereteket közlő "gyerek" könyveket beépíteni tantárgyunkba. Ezeket a 10-11 éves korosztály nagy kedvvel olvasja, de az eddigi tanterveink szerint nem volt helye az iskolában.

Tantárgyi programunk a következő:

I. osztály

A falu

Az ember és környezete. A család, a falu. A települések fajtái. A földművelés. A falusi mesterségek. Táplálkozás, öltözködés, disztóművészet. A szellemi kultúra, népköltészet, népdal, hiedelemvilág. Ünnepek, a mai falu és a népi hagyományok a XX. században.

A város

A város: a biztonság, a szervezett munka. Az állam irányító szerepe. A város képe: házak, lakások, bútorok. Egészségügy, fürdők. Lakói: polgárok. Városi önkormányzat. Az ipar színtere: a céh. Városi életmód: étkezés, öltözködés, divat, városi mulatságok.

II. osztály

Európa kapcsolata más civilizációkkal

Eszköze a hajó. Hajózási technika fejlődése. Nagy földrajzi felfedezések. Ázsia és Afrika felfedezése. A közlekedés forradalma. Az európaiaktól eltérő egy-egy kultúra bemutatása: *eszkimók, vikingek, indiánok, Kína, Afrika* kulturái. A szociológia és a néprajz eszközeivel azt érzékeltetnénk, hogy a civilizációk egyenrangúak, egymás mellett élnek és együttesen képezik az emberiség közös kultúráját.

KOPPER LÁSZLÓNÉ

Történelem III-IV. osztály

Gyakorlóiskolánkban nyolcosztályos gimnázium kísérletén dolgozunk. A koncepció részeként első-második gimnazistáknak (10-11 éveseknek) társadalmi ismeretek (néprajz, szociológia történetiség megtartásával) tanítását készítjük elő. A történelmet kronologikusan a harmadik osztályban kezdjük tanítani (heti 2-2-2, majd VI-VII-VIII. osztályban heti 3-3-3 órában).

Az a tény, hogy lineáris felépítésű tantervet terveztünk az állami tankönyvek és segédletek (térkép, olvasókönyv) használatát erősen korlátozzák, mert sem az életkori sajátosságokhoz nem alkalmazkodnak, sem pedig a tartalmi megújuláshoz nem nyújtanak elég támpontot.

Az utóbbi évtizedekben nemcsak a világon, hazánkban is igen sok eredményt ért el a modern történettudomány. Az Annales-kör már a század első felében a történelemírás figyelmét a mindennapi élet felé fordította. Egyre inkább tudja más tudományok segítségével egzaktabbá tenni a gazdasági, társadalmi folyamatokat. Új aspektusokat világít meg a régiók és a rendszerek feltárása. Felfigyelünk a különböző kultúrák találkozására, együttélésére, egyenértékére.

Iskolánkban fokozottan előtérbe kerül az állampolgárrá nevelés feladata. A történelmi-társadalmi folyamatokat elemezni, érteni tudó, az alternatívákat felismerő,

döntésképes, toleráns, szabad polgárokat szeretnénk formálni. Ehhez a jelenlegi iskolaszervezet és tananyagkiválasztás nem ad lehetőséget.

Az 1978-as tanreform az irodalomtanításból a vulgármarxista szemléletet kirotta és esztétikai értéket képviselő tananyagot alakított ki. A történelem és földrajz tanítás nem esett át ezen a depolitizáláson.

A történelem tankönyveink változatlanul a magántulajdon, az osztályharcot, a termelési módot és egyéb kategóriákat helyeznek a történetiség helyébe rendezőelvének. A 70-es évek bizonytalanságai következtében még az óraszámok is csökkentek, így tovább torzult a történelem tananyagának szerkezete. A társtudományok tárgyainak időbeli keretei szintén csökkentek, s tovább nőtt a szakadék az egyes megsegítésére hivatott tantárgycsoportok tananyaga között. (Pl. A gimnáziumi földrajz tanításban a két világhadszert súlykoló gazdaságföldrajzi ismeretek jelentik a tananyag gerincét.) Az érettségi évére tett alacsony óraszámú és állandó világnézeti válságban lévő filozófia nem enyhített a helyzeten.

Hasonló jelenségeket tapasztalunk a tanárképzésben. Az egyetemen érvényesülő kontraszelekció következtében az oktatás szerkezete és személyi feltételei sem teszik lehetővé, hogy a tanárjelöltek korszerű szakmai tudás birtokában kezdhesék tanítási gyakorlatukat. Nekünk vezetőtanároknak kell eligazítani őket a modern szakirodalomban, és gyakran el is kell látnunk őket a tanításhoz szükséges segédletekkel.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a magyar közgondolkodás és a történelemtanítás összes gondját, de még a tankönyvírást sem tudjuk munkánk mellett megoldani, néhány törekvésünket foglaljuk össze az alábbiakban.

1.) A történelmi tudományként szeretnénk tanulóinknak bemutatni, megismertetve őket a társadalmi mozgások sajátosságaival (pl: forráskritika, hipotézisek, bizonyítási eljárások, nyitott kérdések, tér és idő mint meghatározó stb.).

2.) A történelmi folyamatokat sokoldalúan szeretnénk megismertetni (pl: a XIX. század végi Monarchia válság szakasz, de a tömegek nagy része számára felemelkedést jelentett, míg a világ élére törő XVI. századvégi Anglia sokak lesüllyedéséről nevezetes.)

3.) Fontosnak tartjuk az összehasonlításokat, amelyek segítségével az alternatívák, a régiók felismerhetők, és a rendszerek észlelhetők.

4.) Az emberiség történetének csak egy részére jellemző a dinamikus fejlődés. A különböző kultúrák együttélése, találkozása egyenértékűsége fontos nevelési erőt hordoz.

5.) A politikatörténet primátusát váltsa fel a gazdasági, társadalmi, kulturális mozgások súlyuknak megfelelő, öntörvényű folyamatainak bemutatása. Így különböző emberi kvalitásokra tudjuk felhívni a figyelmet különböző korokban.

6.) Hazánk történetének korszerű tudományos feldolgozását a Magyar História sorozat megjelentetése hozta iskolaközelségbe. Igen jól szolgálja az új típusú nemzeti öntudat kialakulását, mert az egyetemes emberiség kultúrájához való hozzájárulás részeként, nem önértékként jelennek meg a magyar kultúra csúcspontjai a tananyagban.

7.) Magyarország minden történelmi korszakban a környező népekkel, országokkal régiót alkotva épül be és különül el a többi régiótól. Az állandók és a változók alkotják a trendeket a történelemben.

Törekvéseinkhez átfogó egyetemes történelmi modern összegzés nem jelent meg. Korszakokként más-más szakirodalmat tudunk felhasználni. Például: Komoróczy Géza munkássága, (az általa gondozott Múlt születése sorozat), Hahn István kéziratban lévő olvasókönyvei, vallástörténete. G. Duby, F. Braudel, H. Pirenne, Szűcs Jenő, Hajnal István, Klaniczay Gábor, E. Wallenstein, Wittmann Tibor, Max Weber, Berend Iván, Ránki György, Kosáry Domokos, Kosonczy Ágnes, Hanák Péter és mások. S természetesen az ezután megjelent művek.

Évfolyamonként, a mellékelt tananyagelosztás szerint szeretnénk egy-egy *forrásszemelvényt* és egy-egy tankönyvet átmenetileg helyettesítő ismeretterjesztő vagy szakmunkából válogatott *szöveggyűjteményt* összeállítani. Mindkettőt oly módon, hogy lehetőséget adjon különböző tanulók, más-más adottságú osztályok és a tanár ízlése szerinti választásra.

Kiegészítés

A tananyagtervezetet a történész szakma újabb eredményeivel és a közben alakuló valósággal ütköztetjük. Például az 1990 szeptemberében megfogalmazott VIII. osztályos tananyag zárása így íródott: "A Szovjetunió átépíti a politikai szférát: 1990." Ma ez a mondat a FÁK kialakulásává alakul. Ezzel is szeretnénk érzékelteni, hogy az általunk megfogalmazott szakmai elvek nem megkötöttségként, hanem nyitott rendszerként működnek a gyakorlatban.

KÓSA JÁNOSNÉ

Kempelen Farkas Kísérleti Gimnázium

1. táblázat

I. Történelem 66 óra Történelmi alapismeretek Az őskor Az ókori Kelet Az ókori Görögország	II. Történelem 66 óra Az ókori Róma A kora középkor A kora középkor Népünk története az államalapításig	III. Történelem 99 óra Egyetemes és magyar történet (1000-1721.)	IV. Történelem 99 óra Egyetemes és magyar történet (1721-1849.)
V. Történelem 99 óra Egyetemes és magyar történet (1849-1920.)	VI. Történelem 99 óra Egyetemes és magyar történet (1920-1945.)	VII. Történelem 132 óra Kelet Európa A fejlett tőkés országok A volt gyarmatok Magyarország	VIII. Történelem 132 óra Összegzés

2. táblázat

I. Történelem 66 óra Bevezetés A források Történelmi tér és idő A Biblia	II. Történelem 66 óra Az őskor Az ókori Kelet Az ókori Görögország	III. Történelem 99 óra Az ókor: Róma A kora középkor és az érett középkor Népünk története az Árpádok koráig	IV. Történelem 99 óra Egyetemes és magyar történet (1300-1721.)
--	---	---	--

<p>V. Történelem 99 óra</p> <p>Egyetemes és magyar történet (1721-1870.)</p>	<p>VI. Történelem 99 óra</p> <p>Egyetemes és magyar történet (1870-1945.)</p>	<p>VII. Történelem 132 óra</p> <p>Egyetemes és magyar történet (1945-1960.) Egyetemes és magyar gazdaságtörténet (1960-tól)</p>	<p>VIII. Történelem 132 óra</p>
<p>IX. Történelem 132 óra</p> <p>Összegzés (Az új oktatási törvény függvényében.)</p>			

A történelem tanításának fő célkitűzései

A történelem tanításának legfőbb célját az önálló, sémáktól mentes gondolkodás kialakulásának elősegítésében látjuk. Az így megvalósuló, a diák által alkotott egyéni történelemfelfogás adhat csak alapot a független ítéletalkotásra, a különböző irányzatok közötti különbségek felismerésére. Fontosnak tartjuk ezzel párhuzamosan a toleráns megközelítés kialakítását mások nézetei, meggyőződése, hite és származása iránt. A másság tisztelete mellett segíteni kívánjuk a kötődés, az identitás kialakítását a szűkebb és a tágabb nemzeti közösséghez. Elengedhetetlennek tartjuk, hogy a diákoknak a megszerzett ismeretek birtokában átfogó képe alakuljon ki nemzetünk és az emberiség térbeli és időbeli fejlődéséről. Hiszen ahhoz, hogy felelős tagjai lehessenek környezetüknek, hazájuknak, ismerniük kell azokat a válaszokat, melyeket az emberiség eddig adott a felmerülő kérdésekre. A fentiek elérése érdekében ki kell alakítanunk azokat a készségeket és képességeket, melyek segítségével megszerezhetik, értékelhetik az ismereteket, s empatikusan közelíthetik meg a jelen és régmúlt korok szereplőit és eszméit.

A történelem kapcsolata más ismeretkörökhöz

A kívánt célkitűzések biztosítása lehetetlen egy szűken felfogott történelemtanítás keretei között. Az egyes korokról alkotott kép amúgy is torz és esetleges, ha külön a politika-, társadalom-, technika-, művészet- és vallástörténet aspektusából közelítjük meg. A valóság térben és időben mindezen tényezőkhöz komplex összjátékként zajlott le, tanulmányozását és tanítását is lehetőség szerint közelíteni kell ehhez a sokrétűséghez. Mivel a történelem hordozta ismeretanyag szerves kapcsolatban áll az emberi műveltség más területeivel, elsősorban a humán kultúrával, megkíséreltük a merev tantárgyi korlátok lebontását, s az eddig az iskolában nem tanított tudományok (szociológia, néprajz, demográfia, vallás, jog) beépítését. A történelem mint tantárgy így három szinten kapcsolódik a más tudományok által tárgyalt ismeretekhez.

– A jelenleg is oktatott tantárgyak közül teljes mértékben beolvasztotta a gazdaságföldrajzot és a filozófiát. A gazdaságföldrajz szerves beépülése kiiktatja azokat az anomáliákat, melyek a jelenlegi tanterv szerint a két tárgy összehangolatlanságából fakadnak (Történelmi alapok nélkül vizsgálják Magyarország gazdaságát, demográfiai helyzetét stb.). Szintén teljes mértékben épülnek be a fentebb már említett "nem iskolai tantárgyak".

– A művészettörténet és a zenetörténet megőrzi különállását a rajz és az ének-zene tantárgyak keretében, de saját céljai megvalósítása mellett kronologikus szinkron-

ban halad a történelemmel.

– Az irodalomhoz az első két évben, mikor e tárgy a készségfejlesztő alapozást végzi, lazább a kötődés. A harmadik év kezdetével, amikor elindul az irodalomtörténet ismertetése, a két program egyrészt kronologikusan, másrészt céljaiban épül egymásra.

A nyolcéves program fő sajátosságai

Tantervünk nyolc, esetleg kilenc kilétre épül (az új oktatási törvény függvényében). Gimnáziumunk nyolcéves jellegét nem pusztán külső alaki kérdésnek tekintjük, s nem az különösen a történelem szempontjából. A szakítás a két koncentrikus körben történő oktatással óriási lehetőséget biztosít már pusztán azáltal, hogy megnő az egy korszakra fordítható idő mennyisége.

A nyolcéves építkezés lehetővé teszi a készségek és képességek összehangolt, egymásra épülő kialakítását. Nem szakad meg a folyamat a közepén, s az energiákat nem kell ekkor a különböző alapokkal érkező gyerekek azonos szintre hozására, közös nyelv kialakítására fordítani.

– Fokozatosan lehetővé válik a felsőbb osztályok felé haladva az igazi forráselemzés, mely már nem pusztán illusztráció vagy kiragadott részlet. Az elengedhetetlen lexikai ismeretek elsajátítása mellett is megvalósítható így a diákok önálló, elemző forráskritikai készségének és szemléletének kifejlesztése.

– Megvalósítható az élményszerűség, hogy a diákok azonosulhassanak az egyes korok különböző oldalakon álló személyiségeivel, problémáival. Ne legyenek idegenek, pusztán szövegek a múltban lejátszódó tragédiák, hús-vér emberek, erényekkel és hibáikkal együtt jelenjenek meg az órákon. A tárgy megszerettetésében döntő szerepe van e törekvés sikerének vagy sikertelenségének.

– Biztosított a sokirányú elmélyülés. Egyazon korszak gazdasági, társadalmi, eszméletörténeti és számos más oldalát megismerve a tanulók komplexen láthatják a történelmi valóságot.

Programunk másik alapvető sajátossága a már tárgyalt kapcsolat a humán tárgyak között. Ez az összeolvadás a komplex látásmód további erősítését teszi lehetővé. A rendező elv a kronológia és a közös képességfejlesztés. Ez kisebb kompromisszumok megkötését igényelte ugyan minden résztvevőtől, de többszörösen növelheti a hatékonyságot. A legnagyobb gondot hagyományosan az okozza a két tárgyat közelíteni kívánók számára, hogy az ókor sokkal kisebb súllyal szerepel az irodalomban, mint a történelemben. A problémát úgy oldottuk meg, hogy az irodalom egy évvel tovább alapoz, így az irodalomtörténet tárgyalása egy évvel később indul, mint a történelem, biztosítva ezáltal az együtthaladást. Ezen lehetőségek kihasználása hitünk szerint a történelemtanítás alapvető problémáira kínál megoldást: egyszerre biztosítva a forráselemzésre, az elmélyülésre, a beleélésre, a topográfiára stb. az időt. Szakítva így azzal a korábbi gyakorlattal, mely négy-öt évenként egyes problémákat kiragadott (életmód, topográfia, források stb.), azokat előtérbe állította, s így más területeken termelt ki újabb hiányosságokat. Ezeket persze a zsúfolt tananyaggal küzdő tanárokon számon is kérték, pedig nem volt a lehetőségük az optimális megoldásra.

A tantervi anyag kiválasztása és tagolása

A tanítandó ismeretek kiválasztásánál és felosztásánál több koncepciókból fakadó elvárásnak kellett megfelelnünk, melyek bizonyos szempontból egymás ellen dolgoztak. Egyszerre tűztük ki célul – az eddigi magyar történelemtanítás hagyományával és a készülő nemzeti alaptantervvel összhangban – a nemzeti és az egyetemes történet lehetőség szerinti teljes bemutatását, és a fentebb már vázolt képessé-

gek fejlesztését. Természetesen ezzel nem azt állítjuk, hogy a kettő együtt elképzelhetetlen, de az kétségtelen tény, hogy az emberiség történetének egészére kiterjedő oktatás időt vesz el az elmélyedéstől, könnyen kialakulhat versenyfutás az idővel, aminek következtében éppen a képességek fejlesztését szolgáló tevékenységek (pl. forráselemzés), a tárgy tanításának alapvető céljai sikkadnak el. Nyolcéves programokkal ezt az ellentmondást véljük feloldani, ugyanis a kronologikus tárgyalás adott időt jelentősen meghosszabbítjuk, teret biztosítva az egész folyamat részletes, komplex bemutatására. Az anyag illetően felosztása első látásra konzervatívnak tűnik azon változatokhoz viszonyítva, melyek szakítanak az első években az időrendi haladással. Véleményünk szerint azonban a helyzet éppen fordított, mivel ha az első két és az utolsó ismétlődő év elveszik az időrendi tárgyalás számára, akkor azonos óraszám mellett mindössze egy évvel nyújtjuk meg a rendkívül túlszűfolt gimnáziumi anyagra fordítható időt. Így a történelemtanítás – az adott szint feladása nélkül – nem tud túllépni eddigi gondjain, s megint csak a kor éppen irányadó pedagógiai szempontjainak tud megfelelni, a többit kénytelen elhanyagolni, s így céljait kevésbé érheti el. Természetesen komoly problémákat is felvet ez a felosztás. A legfontosabb az életkori sajátosságok figyelembevételének kérdése: lehet-e tíz-tizenegy éves gyerekekben az őskorról, az ókorról átfogó képet kialakítani. Megpróbáltuk (1. táblázat), hiszen a fenti szempontokon kívül erre sarkallt bennünket a magyarral való egyeztetés igénye is. Első osztályban a lexika, a térkép, a források elvégezhetőek voltak, az összefüggések átlátása azonban kemény próba elé állította a gyerekeket. Második évfolyamon a gondok enyhültek, s így külső és belső tapasztalatainkat értékelve egy átmeneti alapozó év beiktatásával hidaljuk át e nehézséget. Ez a változtatás (2. táblázat) biztosítja az alapozást, és mégsem borítja fel meglátásunk szerint sem a komplex feldolgozáshoz szükséges ütemezést, sem a magyarral kívánatos együttműködést. A tananyag tagolásánál, mint az a táblázatokból is kiderül, a középkortól napjaink felé haladva nő az egy korszakra fordítható idő. Ennek nem mond ellent az ókor majd másfél éves tárgyalása, mert figyelembe kell venni a tanulók terhelhetőségét és a növekvő óraszámokat. E mellett a magyar fejezetek súlyozottan szerepelnek a programban. Ezen tendenciák kialakításával az volt a célunk, hogy a diákok önálló munkája szempontjából kedvezőbb életkorra, korszakokra és területre koncentráljuk a rendelkezésre álló időt. Hiszen nyilvánvalóan elsősorban a magyar és főleg a XVIII-XX. századi történet az, amely leginkább lehetőséget ad az igazán kreatív ítéletalkotásra. Az 1944 utáni időszak egyéves tárgyalását a gazdaságföldrajz természetéből fakadó igény is indokolja.

A programhoz szükséges segédletek

Iskolánk megindulásakor – a tantárgyak jelentős részében teljesen új tantervekről lévén szó – az alapvető, elengedhetetlen segédeszköz, a tankönyv pótlására fordítottuk energiánk jelentős részét. Különösen fontosnak ítéltük ezt a feladatot, mivel diákjaink tíz-tizenegy éves gyerekek, kiknek a mégoly bő és értelmezhető táblai vázlat sem nyújthat kellő segítséget az anyag elsajátításához. Az 1989/90-es tanév kezdetén – igaz lényegében ma sem más a helyzet – nem álltak rendelkezésre semmilyen szempontból megfelelő tankönyvek. Az általános iskolai sorozat sem szemléletében és módszerében, sem igényességében nem felelt meg elvárásainknak. A gimnáziumi tankönyvek szemlélete szintén elavult volt, s nem is a mi korosztályunk számára készültek. A hiány pótlására kidolgozott tankönyvpótló jegyzetünk az alsóbb osztályokban – s a jelenlegi három évfolyamunk ide tartozik – követi a hagyományos tankönyvi felépítést: a folyamatot nagyobb fejezetekre (pl. ókori Kelet, érett középkor) bontja, ezt pedig az egy óra alatt elvégezhető szerves egységeket alkotó leckékre. Az egyes órai anyagok után tömör összegezést helyeztünk el, hogy

segítsük a lényegkiemelést. Szintén ide gyűjtöttük ki a szövegben szereplő új neveket, fogalmakat, földrajzi egységeket és évszámokat, vastagbetűs kiemeléssel jelezve a fontosabb adatokat. Minden egység megértését bő térkép és képanyag, a téma természetének megfelelően folyamatokat, tagolódásokat bemutató ábrák segítik. Legfőbb törekvésünk minél több és használhatóbb, a gyerekek önálló munkáját lehetővé tevő forrás szerepeltetése volt már a kezdet kezdetén is. A források – elsősorban írásos – nehézségét, amennyire a kronologikus haladás lehetővé tette, igyekeztünk minőségileg és mennyiségileg is fokozatosan növelni. Az elkészült füzetekben minden forrásrészlet előtt megadtuk a szempontokat, s a szöveges tárgyalásban egyre csökkenő mértékben konkrétan a válaszokat, elemzéseket. Átmenet biztosításával ennek a gyakorlatnak ötödik osztályra át kell adnia a helyét az elvontabb szövegértelmezésnek. Az egyes nagyobb, történeti szempontból kialakított fejezeteket, ha az anyag meghaladta az általunk a gyerekek életkorának megfelelőnek vélt nyolc-tíz leckét, kisebb, logikailag indokolt és összetartozó egységekre bontottuk. Ily módon a következő füzetek készültek el: Ókori Kelet I.; Ókori Kelet II.; Ókori Görögország I.; Ókori Görögország II.; Róma I.; Róma II.; Róma III.; Kora középkor; Népünk története az államalapításig; Érett középkor; Magyarország története az Árpádok alatt. Ezekhez az egységekhez kötöttük az írásbeli ellenőrző sorozatunkat is. Mint fentebb már említettük, a történelemmel kronologikusan együtt halad a művészettörténet. Az egyes történeti füzetekkel párhuzamosan Radóczy Mária kollégánál elkészített hasonló felépítésű művészettörténeti kép- és szöveggyűjteményeket. Az elkészült jegyzetek többsége még csak első változatban, mátrix nyomtatóval, fénymásolt képekkel áll rendelkezésre. Elkezdtük mind tartalmi, mind formai (lézerprinter segítségével nyomdai minőségben) átdolgozásukat, javításukat. Tervezzük és dolgozunk is a sorozat folytatásán, bár a későbbiekben az anyag jellegét változtatni kívánjuk. A tényközlő, magyarázó szövegek mellett egyre inkább előtérbe fognak kerülni az akár ellentétes véleményeket tükröző források, majd történeti elemzések. Az utolsó évfolyamok számára túlnyomórészt forrás- és szemelvénygyűjteménnyé kívánjuk alakítani jegyzeteinket. Mivel erőnk nagy részét a tankönyv pótlása kötötte le, kevés energiánk maradt más, szükséges segédletek elkészítésére és adaptálására. Kitűnően tudjuk használni az iskolai falitérképeket és atlaszokat, bár mind a történelem, mind a földrajz tanításában nagy gondot okoz, hogy hiányzik a falitérkép sorozatból a Kárpát-medence természetföldrajzi képét bemutató darab. Várakozásainkkal ellentétben az utóbbi években sem pótolták ezt a hiányt, sőt a német térképek kiesésével a Donaulander című lap is eltűnt, amely a korábbi években valamennyire pótolta ezt a hiányt. A gimnáziumi fólia-sorozatot is hasznosítottuk, igaz jelentős kiegészítésre volt és van is még szükség, melynek csak részben tudtunk eleget tenni. A videófilmek is természetesen kitűnően beleillenek programunkba, azonban órai munkában csak összevágott, a tárgyalt témához szerkesztett alkalmazása eredményes, s ez megintcsak rendkívül időigényes tevékenység. Az anyaghoz éves bontásban kronológiai és fogalmi kislexikon készítését tervezzük, mely a gyerekek munkájának megkönnyítésén kívül biztosítja a fokozatos fogalmi bővítés kontrollálását.

A munka eredményességének mérése

Célkitűzéseinknek megfelelően a diákokkal együtt végzett közös munkánk értékelésekor három fő szempontot veszünk figyelembe: mennyire sikerült elsajátítani az adott korra jellemző főbb ismereteket; hogyan tudják alkalmazni ezeket a gyerekek; milyen szinten állnak a fejlesztendő készségek és képességek, a kifejezőkészség, vitakészség, elemzés stb. Nagyon fontos szerepet tulajdonítunk a klasszikus szóbeli feleleteknek. Bár ez a módszer rendkívül időigényes, itt nyílik mód az önálló beszéd,

érvelés, vitatkozás gyakorlására és ellenőrzésére. Igyekszünk ezeket a szerepléseket oldottá tenni a diákok számára, beszélgetéssé, együttgondolkodássá alakítani. A szóbeli feleletek célja rendszerint nagyobb anyagrészek speciális szempontból történő elemzése, fejlődési ívek felrajzolása (pl. a királyi hatalom alakulása az Árpád-korban; az egyház szerepe az Árpád-korban), mely fokozott mértékben nyújt lehetőséget a kívánt képességek alkalmazására és vizsgálatára. Ez a tevékenység módot ad a diákok számára egymás előadásainak feldolgozása útján a kifejtett gondolatok elemzésére, a kritikai készség fejlesztésére. Munkánk lehetőség szerint objektív, többirányú, a diákság egészének tudását felmérő, és ezért a sikeres és gyenge pontokat azonnal visszajelző eszköze a minden fejezet után alkalmazott feladatlap. Az írásbeli ellenőrzés kérdéscsoportjainak jellege és aránya állandó, s a magunk elé állított szempontokkal összhangban három csoportra osztható nyolc feladatból áll: lexika (évszámok, nevek); átfogó ismeretek (fogalmak, kisebb összefüggések kifejtése); alkalmazás, képességek fejlettsége (nagyobb ívek kifejtése, térképes feladatok, forráselemzés). Az egyes kérdéscsoportok eltérő mértékben részesednek a megszereshető pontokból: lexika 20%-kal, átfogó ismeretek 40%-kal, alkalmazás 40%-kal. Az azonos felépítésű feladatlapok segítségével mérni tudjuk az egyes területek elsajátításának viszonylagos eredményességét különböző anyagrészek esetében, s az évenkénti ismétlődés révén összevethetjük más tanulócsoporthoz hasonló témában elért teljesítményével. Külön fel tudjuk vázolni a különböző típusú ismeretek fejlődési görbáját, s ennek elemzése természetesen megadja a lehetőséget a korrekcióra. Eddigi tapasztalataink szerint a gyerekek számára nem okoz gondot a lexika, azt sikeresen elsajátítják. A forráselemzés és különösen a térképes feladatok eredményessége a legmagasabb. Korosztályunk számára a legnagyobb nehézséget – életkori sajátosságainak megfelelően – az összefüggések átlátása és alkalmazása okozza. A felkészülést, az érdeklődés fenntartását s egyben a visszajelzést is szolgálják tantárgyi versenyünk, melyeket a tananyag három-négy fejezetéből hirdetünk meg. Kidolgozás alatt áll a történelem vizsgarendje, mely az életkori sajátosságok, a program felépítésének logikája, s az iskola vizsgarendszerének figyelembevételével alakítunk ki. Jelenleg a harmadik és a hatodik év végére tervezzük ilyen megméréstét.

Az iskolai történelemoktatás fejlesztésének előnyei és nehézségei

Az önálló munka, program kialakítása és megvalósításának a lehetségsége véleményünk szerint a pedagógusok számára vonzó feladat, s a korábbi kötött tanterv keretei között is minden történelemtanár a saját elgondolásai szerint igyekezett haladni. Természetesen a kísérlet – s az új oktatási törvénytervezet tükrében részben minden iskola ilyenné válik –, s különösen a merőben új lehetőségeket biztosító nyolcév folyamatos fejlesztések jelentősen megnövelték a szabadság kereteit, s a felelősséget is. A szaktanárok számára lehetőség nyílik az eddigi tapasztalataik során felhalmozódott problémák megoldására, s ez mindenképpen irigylésre méltó feladat. A munka folyamán azonban a régi csapdák mellett számtalan új nehézség merül fel, melyet két nagy csoportra oszthatunk: a szakirányú és a gazdasági kérdéskörre. A saját kidolgozású tanterv kialakítása, a tanítás, a tankönyvpótló jegyzetek és más segédletek elkészítése rendkívül nagy munkaigényű, melyet egy tanár vagy munkaközösség csak erőforrásainak teljes kihasználásával tud teljesíteni. Ha adva van egy lelkes csapat, akkor is nehézséget okoz a folyamatos előrehaladás mellett a korábbi anyagok állandó korrigálása. Ezek után egy olajozottan működő koordináció esetén is – ami még nem mindig valósul meg –, nehéz tartani a kapcsolatot, a konzultációt más hasonló fejlesztéssel foglalkozó iskolákkal. Az anyagi természetű gondokhoz tartozik a szaklektorok alkalmazása, mely szükséges, de

jelentős pénzügyi teherterhelés az iskola számára. A tankönyvpótló jegyzetek jó minőségű előállításához is komoly anyagi ráfordítást igényel, amit ugyan sikerült megoldanunk, de más iskolákkal való szerves kapcsolatok híján, kinyomtatásukra eddig nem kerülhetett sor. Ez a kérdés azonban már nemcsak a történelemoktatás során merül fel, hiszen ez valamennyi tárgyat érintő gond.

SZÁRAY MIKLÓS